

Hüseynbala MİRƏLƏMOV

Rus balası Mixaillo dostluğumuzun tarixi uzun bir yol keçib. O, Bakıda doğulub-böyüyüb, mən cənubun ucaq kəndlərindən birində. İlk tanışlığımız ali təhsildən sonrakı illərə - əgər belə demək mümkünsə, müstəqil həyata başlamamızın zamanına təsadüf edir. Azərbaycan dilini özünəməxsus bir şirinliklə mənimsəyib. Məni Mixaillo - hərəncə ki, mən ona həmişə "Mişa" deyirəm. İndiki ahl vaxtımızda da az qala onun "Mixail" adını tamam unudur, elə Mişa kimi yaddaşında saxlayıram - hə, məni Mixailə bağlayan çoxlu cəhətlər var; səmidir, deyib-güləndir, həmsəhbət olduqun adama nəqib duyğular aşılayır. Həyatın gətirdiyi qayğıların, lap elə kədərin tündləşdiyi məqamlarda bir də gördün Mişa zəng eləyir. Hal-əhvaldan sonra özünəxas bir suxulla təzə bir lətifə danışır. Özü də onun lətifələrində hiyləgər bir erməni ilə sadələh, səmimi İvan qarşılaşır. Həmişə də hiyləgər erməni Mişanın sadələh İvanın gülməli vəziyyətə qoyur. İvan da erməninin hiyləsini başa düşəndən sonra barmığı ilə onu hədələyir və "ay ocla!", - deyir.

Elə bu yaxınların söhbətində, müharibə təzəcə qurtarmışdı. Biz də həm şəhidlərimizin kədərinə, həm də torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasının sevincələrini birgə yaşadığımız günlərin birində təsadüfən bulvarda Mişa ilə rastlaşdım. Çox tutğun görünürdü. Həmişə məni gören kimi gülgülə üstümə gələn Mişa az qala yerindən tərpənmir, kədərlə baxışlarıyla məni süzürdü. Nə isə ciddi bir hadisənin baş verdiyini düşündüb Mixaillo cəhətlə yanaşdım:

- Qardaş, nə olub belə kefsizsən? Səni heç belə görməmişəm.

Mişa əlini uzatdı, görüşdük. Salam-sağ olsun diləndi:

- Tapıblar. Düz 28 ildən sonra. Elə həmin yerdə, bir çalada cəsədin qurumuş sümükləri qalbmış. Skeletin boyundakı kiçik medalyondan tanıyıblar.

- Nə danışsən, Mişa, kimi tapıblar? Nə medalyon?

- Hə, medalyondan tanıyıblar. Bir üzündə mənim qohumum İvanın şəklini, o biri üzündə də onun dostunun şəklini. Görünür, medalyon su keçirməyib. Ona görə də şəkillər salamat qalıb. Mişa bunu deyib əlini döş cibinə saldı. Nazik, bir az da zəncirdən asılı bir medalyon çıxarıb mənə uzatdı.

Lap həvəsəmlə tükənmişdi. Bir medalyona baxırdım, bir də Mişaya. Gördüm ki, Mişa asta-asta danışır. Daha onun sözünü kəsməyin yeri yox idi.

Düz olli il bundan əvvəlün söhbətində, Bakımın o illəri yəqin ki, sənə də yadından çıxmıyacaq. Geniş bir həyət... o tərəfi də iki-mortaboli evlərlə örtülü olan bu həyətə xeyli ailo yaşayırdı.

Yəqin ki, bu həyət bəşey inqilabından qabaq hansısa bir Bakı milyoncusunun olub. Bəşeyvklər də həmin həyətə mənimsəyib inqilaba tərəfdar olan Bakı fəhəlləri arasında bölüşdürmüşdü. Çünki bu həyətə yaşayınların hamısı özəlirin "roboçiy" soy-kökürlə qürrələndir. Nə isə, bu, keçmişin söhbətidir.

...Həyət geniş olduğundan düz ortada uşaqların oyləncəsi üçün nisbətən müvafiq ərazini hüdürlə torla ohatələmiş minifutbol meydançası yaratmışdılar. Uşaqlar, xüsusilə də oğlan uşaqları burada futbol yarışları keçirirdilər. Qızlar üçün də şərait yaradıldı. Yığılıb açılan voleybol setkası qoyulur, qızlar voleybol oynaya bilirdilər. Voleybol-dən sonra bu setkanı yığışdırıb götürürdülər. Oğlanlar yəni şənbə-bazar günləri futbol yarışlarını davam etdirirdilər. Azarkeşlərin evlərinə pəncərə və eynanlarından yarışları izləyirdilər.

- Vanya, ötür!
- Cəbiş, pas!
- Xaç, ştraf!
- Qoqo, penaltini son vur!
- Musya, dala ötür!
- Qova, monə bax!

Bir-birlərinə hayqıran uşaqların adlarından görünürdü ki, oksəriyyəti azərbaycanlı olsa da, qalanları rus, erməni, avar, ləzgi və başqa milliyətlərin balaları idi. Vanya, Di-ma rus, Xaç, Qova erməni, Qoqo gürcü, Musya - Musa, Cəbiş - Cobrayıl və s. idilər. Bu həyətə çox xoşbəxt yaşayırdılar. Dörd-beş xalqın nümayəndələri yaşayan bu balaca həyət bütövlükdə sanki miniatür bir Azərbaycan idi. Mehribanlıqlarına görə isə ailələr bütövlükdə nəhəng bir ailəyə bənzəyirdi. Sevincləri də, kədərləri də bir idi. Bayramı bir yerdə şənələndir, hüzn günlərində isə dərslərini bölüşürdülər. Ağır günlərdə də bir-birlərinə dayaq olur, elə tutur, bir-birlərinin köməyinə gəlir və həttə təmətəraqı yeməklər zamanı bir-birlərinə pay da göndərirdilər.

Əlbəttə, uşaqlar arasında bu mehribanlıqdan zövq alan, xoşlanan böyüklər özəli də doğulmuşdular. Burada həmin xeyri-şəri bir idi. Ancaq İvanla Xaçaturun dostluğu tamam fərqlənirdi. Onlar demək olar ki, hər gün bir yerdə olur, dərslərini də birgə hazırlayırdılar. Məktəbə bir gedir, məktəbdən birgə qayırdılar. Sınıfda da eyni partada otururdular. Bir dəfə sinif rəhbəri onların dərslərini ayır-ayır partalarda otmurtmuşdu. Bu da uşaqların əhvalına pis təsir etmiş, hətta valideynləri işə qanışmali olmuşdu.

Uşaqlar pis oxumurdular. Vanya rus dilindən başqa, həm ermənicəni, həm də azərbaycancağı yaxşı mənimsəmişdi. Elə Xaçatur da pis deyildi. Azərbaycan dilinin bir az qol-qabırğasını qıra-qıra danışsa da, rus dilini çox səbəst işlədirdi.

Xaçaturla Vanyanın dostluğu qonşu həyətlərdə də başqaqlarına nümunə göstərilirdi. Heç uşaqlar özəli aralarındakı ünsiyyətin haradan, necə qaynaqlandıqını, belkə, dərindən də bilirdilər. Amma burası var ki, insan hissələri doğmaliqla çuğlaşanda dostluq yaranır. Bu, elə bir qəribə duyğudur ki, hər kəsin öz içində özü ilə birgə böyüyür.

Zaman keçdikcə bu hissənin təsirini altında dostlar ayrılmaz olur. Hər vaxt doğmaliq

M

E

D

A

L

Y

O

N

P

O

U

E

S

T

duyğuları ilə biri digərini gözəndə qoymur, bir yerdə olanda fərəh hissi keçirirlər. Vanya ilə Xaçaturun arasında da belə bir qımlı-mənsiyyət kök salmışdı.

Orta məktəbin son günləri yaxınlaşırdı. Dostlar uğurla buraxılış imtahanlarını verib attestat aldılar. Əvvəlcədən danışıqları kimi, Moskvağa - ali hərbi məktəbə gedəcəkdilər. Boli, onlar Moskvadakı Frunze adına Hərbi Akademiyasının müdávimi olmağı arzulayırdılar.

Doğrudur, hələ ki, sülh zamanı idi. Kimsonin ağına qeyri heç nə gəlmirdi. Amma bu arxayınlığa baxmayaraq analar övladlarının hərbiç olmasına zəhərin qürurla yanaşsalar da, daxilon bir nigaranlıq hissinə də özlərindən tam qovub aralayla bil-mirdilər. Axır ki, yayın qızmar əvəstə gəlib çatdı. Gəncələr Moskvağa yola düşməli oldular. Vağzala çox adam gəlmişdi. Keçmiş futbolçular - yəni Xaçaturla İvanın həmyaşıdları, məhəllən qızları, analar, ata-lar, baba-nəvələr... bir sözlə, qonum-qonşu - hamı burada idi. Biri xətrə danışır, bir başqası İvanın uşaqlığını yada salır, digəri Xaçaturun söhbət salır... bir sözlə, hamının düşüncəsində İvanla Xaçatur bir doğmaliq, qardaşlıq obrazı kimi özələnirdi.

Axır ki, qatar yola verildi, minik başlandı. Gəncələr qabaqdakı vaqonlardan birinə qalxıb yerlərini tutdular. Həmyaşıdları on-larına birgə kupeyəcən gəlmişdi. Axır ki, burada da sətəşmələr, zarafatlar davam etsə də, qatarın üçüncü fəni bu hay-küyə son qoydu. Uşaqlar başlarını vaqonun pəncərəsindən çıxarıdılar.

- Moskva böyük şəhərdir, cəhətlətlil olmaq lazımdır, gəlməyə az-az çıxın, çıxanda da bir yerdə olun...

Dostlar gülgü-gülə əl edib dedilər:

- Baş üstə, ana, baş üstə...
- Hərbi paltar geyən kimi şəkillərinizi göndərin, - deyə analar sözləşmiş kimi eyni vaxtda diləndilər.

Nairi xala qışqır-qışqıra dedi:

- Tanımadığınız qızlara-zadə çox da yaxın düşməyin...

Cavanlar gülməkdən qəşş etdilər.

Hovannes ömi dedi:

- Yataqxanada da bir yerdə olun, bir otaqda. İki-üç aydan sonra gəlib sizə baş çəkərik, - deyə Mixail dayı da ona qoşuldu.

- Niyə əziyyət çəkirsiz ki, - deyə İvan atasına cavab verdi. - Bu qədər xərə-zad...

- Bizdən ötrü narahət olmayın. Hər şey yaxşı olacaq.

- Nə lazım olsa, telefonla xəbər verin, gələnlərdən göndəririk - deyə Hovannes də ona qoşuldu. Mən bilən, sizdə totil olmur. Xəbər verərsiz bil gəzirik...

Gəncələri yola salanların hərsi bir söz deyir, onlara xoş niyyət arzularıdır. Lap axırda Cobrayılla Musanın ataları qatarın asta-asta hərəkəti ilə müvazi olaraq irəliləyib onlara nəso verdilər. Deyosən, mineral su - limonad şüşələri idi. Musanın atası olini yelleyib dedi: - A bala, Allah üstünüzdə yar olsun!

Qatar artıq uzaqlaşmaqda idi. Cobrayılın da atası uşaqlara nəso deməyi özüno bərc bildi: - Allah işinizi avand elosin. Gedin oxuyun, gəlin, toylarınızı edirik.

Vanya hələ də vaqonun pəncərəsindən olini yelleyirdi. Vaqon uzaqlaşsa da, onun da səsini pəncərədən eşitirdilər.

- Sağ olun, sağ olun, ömi, Allah sizi qorusun. Biz sizi unutmaq.

İvanın son sözlərini kimi eşitdi, kimi eşit-mədi... qatar artıq axırıncı döngəni də burulub ötdü.

Adamlar dağılışmaqda idi...

Xaçaturla İvan akademiyada birgə təhsil aldılar. Yeno də bir yerdə idilər. Elo birgə qaldıqları yataqxanada da, akademiya da onları "bakinetst" deyə çağırırdılar. Dostluqları çoxlarına örnək idi.

Sovetlər İttifaqının paytaxtında ohvalruhiyyə dəyişməkdə idi. Ölkə rəhbərliyi tozlanmışdı. Partiya tələblərinin dəyişməsi yəqin ki, yeni rəhbərliyin ölkədəki siyasi həyata münasibəti ilə bağlı idi. Axır ki, elo bu qaynar, dəyişən günlərdə Xaçaturla İvan akademiyada təhsili uğurla başa vurub Moskva oturmaqda hərbi hissələrin birində hərbi qulluğa başladılar. Öz xahişləri ilə yaxın hərbi hissələrdə xidmət etdirdilər. Həlo ki yataq yerləri, istirahətləri yeno bir yerdə idi. Gənc leytenantların dostluğu xidmət yerində də diqqətli cəlb etmişdi. Onların hər ikisinin boyunda medalı vardı. Bəzən onları "medalyonlu" dostlar deyə göstərirdi, həlo bir medalyonla bağlı satışmalar da olurdu: "Medalyonda nə var? Hansı gözəlın səkəlidir?" Bu, daha bundan o yana kimsə bu medalyonların mahiyyəti ilə maraqlanmışdı.

Gənclərin rahat, sakit həyatını radiodan eşitdikləri tozo xəbər pozdu. Xaçatur tez-dən oyanıb "Azadlıq" radiosunun kanalını tutmuşdu. Mirzo Xozorin höycəncəli səs az qala otağı bütövlükdə tıvırdı: "Ermənistan Qıvark şəhərində 11 azərbaycanlı uşağını iri bir borunun içərisinə doldurub, mazu zulu əskini də yandırır boruya atmış, sonra da ağzını qaynaq etmişdilər".

İvan bu xəbəri eşidəndə rəzi ağardı: "Bu, necə ola bilər? Belə insanlıq olar?" dedi.

Xaçatur dodaqlarını qışmışdı. Deyosən, onun da dodacağın arasından "hmm" səsi çıxdı. Amma bir söz demədi. İvan dostunun nəso deyəcəyini gözləyirmiş kimi onun üzünə baxdı. Yox, Xaçaturun heç tükü də torponmırdı. Deyosən, "hmm" səsini də İvanın səs münasibətinə görə bildirmişdi.

Daha dostlar heç nə danışmadılar, geyinib çıxdılar. Xəbər hərbi hissədə ildırım kimi yayılmışdı. Həm azərbaycanlıların Ermənistanın kütləvi şəkildə qovulmasını danışırdı. Şübhəsiz, İvandan da, Xaçatardan da bu barədə soruşurdular. Axi, onlar bəklə idilər. İvan da homin günü gərginliklə keçirdi. Verilən suallara aydın cavab verə bilmədi. Amma onun özündə belə bir inam var idi ki, bu, hansısa bir dəstə cinayətkarın əməli olar. Yəqin ki, dövlət də tezliklə tədbir görər - ümidli ilə homin günü başa vurdu.

Deyosən, Xaçatur da fikrli idi, dinib-danışmırdı. Nə düşündürsə, hər vaxt düşündüyünü əsirgəməyərək İvana da bir söz demirdi. Bir neçə günü beləcə yola verdilər.

İnsanlar belədir, qeyri-adi hadisəni elə qeyri-adi ovaqda qarşılayır, bəlkə, bunun sarsıntısını da yaşayırlar. Amma get-gedə homin qeyri-adi xəbərini yaratdığı ovaq adiloşir, gündəlik həyatı düşüncəyə çevirir, lap müzakirələr olsa da, biri razi, digəri narazı qalsalar da.

Homin günlərdən neçə gün sonra İvan gördürdü ki, Xaçatur açıq-aşkar qaradınmaz olub, onunla da söhbətdən qaçır. Axır ki, bir gün İvan qarpayıda aylaşmış başını əlləri arasına almış Xaçaturun öniəno gəldi. Balaca stulu çəkib onunla üzüböt oturdu.

- Xaçə, nə olub, yaman fikrə gətmişəm?

Xaçatur asta-asta başını qaldırıb İvana baxdı. "Doğma başxılar, homişəki doğma ünsiyotunu onu özünü torəf çəkirdi. İndi Xaçatur hiss etdi ki, söhbətdən yayınma bilme-yəcəm:

- Heç, bir az ata-anamdan nigaranam.

Xaçatur elo də narahatlığı hiss olunmayan, qışmon toəssüf-qarışqı bir səslə cavab verdi. İvan bilirdi ki, Xaçaturun ata-anası onunla tozəllicə danışıb. Həlo İvana da salam göndəriblər. Bakıda onların vöziyyəti heç də pis deyil. Atası Monzil İstismar Səhəndə rois işləyir. Elo öz işindədir. Ancaq buna baxmayaraq, dostundan düşündüklərini gizlətmədi:

- Bilirson, İvan, bu azərbaycanlılar ki, Ermənistanından çıxmağa başlayıblar, demək, bu işin sonu çox uzanacaq. Tez-gec Bakıda da müəyyən qarışıqlıqlar başlasaycaq. Axi Ermənistanından gələnler, şübhəsiz, qəzəblidirlər. - Xaçatur bunları dedi və yeno süküta qorq oldu.

İvan Xaçaturun sözlərinə diqqət verdi. O gördü ki, Xaçatur azərbaycanlıların Ermənistanından qovulmağını yox, çıxmağını diqqətə çəkirdi. İvan başa düşdü ki, Xaçatur real vöziyyəti olduğu kimi diqqətə çəkmək istəyir. Amma buna baxmayaraq, İvan yeno bir-iki kolmo deməyi özünə borc bildi:

- Xaçə, bilirson ki, adamı yerindən, yurdundan ələmək, Vətonindən qovmaq çox ağır bir işdir. Görək belə olmayaydı. Ancaq nigaran qalma, yəqin ki, hökumət bir tədbir görər.

- Hökumət, hökumət...

Xaçatur sözünün arxasını gətirmədi. Elo bil ki, o, Vanyanın sözarası işlətdiyi "Vəton", "qovulmaq" sözlərini eşitməmişdi. Amma anı sükətdən sonra əlavə etdi: - Hökumət nə vaxt ermənilərin xeyirini bir iş görüb ki?..

Onların hər ikisi akademiyanın məzunu idilər, zabit idilər. Şübhəsiz, akademiya onlara Böyük Vətonin Sovetlər İttifaqı olmasını döfələrlə demişdilər. İndi Xaçaturun birdən-birə belə ayrıseçkiliklə danışması Vanyanı təəccübləndirdi. Özü də diqqət edib gördü ki, Xaçaturda bir qəzəb də var:

- Elə danışma, Xaçə, - Vanya səsini bir az yumşalttı.

- Necə danışmayım, - Xaçə elo hominki qəzəbə cavab verdi. - Mən Bakıdan çox nigaranam. Baki torpanso bilirson nə olar?

- Yox, yox, sən qətiyyətin nigaran olma. Bakıda elo şey ola bilməz. Nə tez unutmusan, azərbaycanlılar bizim xətirimizi necə istəyirdilər. Hamını özələrinə doğma bildirdilər. Mon inanmıram, dünya dağıla, azərbaycanlıların ermənilərə əl qaldırmazlar. Xaçatur başını qaldırıb dostunun üzünə baxdı. Bununla sanki qətiyyətin razi olmadığını bildirdi. Çünki elo "yox" olamətini bildirən başının hərəkəti ilə ona etiraz edirdi.

Dostlar arasında sükut oldu. İvan daha heç nə demədi, öz çarpayısına torəf gətdi. Deyosən, dincəlmək istəyirdi. Bu vaxt Xaçaturun səsini eşitdi:

- Bura bax, Vanya, sən necə bilirson, biz milli hissələri üstün tutmalıyıq, yoxsa dövlət monafeyinə münasibəti?

- Xaçə, sən nə danışsən, sən ki akademiyanı ələ bitirmişəm. Biz siyasəti qarışdırmaq. Milli məsələlər bizlik deyil. Biz dövlətin ösgeriyik. Bütün məqsəd və məramımızı da dövlət monafeyinə qorumağa yönəltməliyik. - İvan elo həssaslıqla, ələ sovrast danışırdı ki, deyosən, bundan sonra Xaçaturun onunla razlaşacağına şübhə etmirdi. Amma Xaçatur əli ilə üz-gözünü ovuşdurub bir az sakit torəzə dostuna cavab verdi:

- Mon soni başa düşürəm, İvan, - dedi. Özü də bu dofo "Vanya" demədi. Dostunun köklü adı ilə ona müraciət elədi. Bu, İvanı sevindirirdi.

- Hə, bax belə, başa düşürsən, çox yaxşı. - Deyosən, İvana ələ gəlmişdi ki, söhbət bitib. Amma yeno Xaçaturun səsi göldi.

- Öziz dostum, yaxşı olar ki, milli monafeyə ilə dövlət monafeyi bir-birindən ayrılsın. Amma əgər birini seçmək qarşımızda durursa, onda biz mütləq milli monafeyə yolu ilə gətməliyik.

İvan Xaçaturun sözlərini əldəli və nəso demək istədi. Amma buna lüzüm görmədi. Deyosən, Xaçatur ondan keyli aralıda idi. Neyləso də bu aralıqdakı düşüncə məsafəsini qışaltmaq mümkün olmayacaqdı. Amma buna baxmayaraq, yeno bir-iki kolmo işlətdi:

- Əzizim Xaçə, sən unutmata ki, dövlət cəmiyyətin dayağıdır. Dövlət olmasa, nə xəlf, nə millət... bütün əlam bir-birino qarışqı.

Xaçatur bu fikirlərə inmansa da - ho, doğrudur, - deyə dostu ilə razılaşdı. Ürəyində isə:

- Sən bildiyini özün üçün saxla, mən ayri şey düşürəm. Sonra aytağa duraraq, əyrəymizi yeyək, - dedi.

91-ci il idi. Artıq Sovet İttifaqı kimi nəhəng bir imperiya çökmüşdü. Ən böyük faciələr isə Azərbaycan xalqının başına gəlmişdi. Belə ki, Ermənistanada yaşayan azərbaycanlıların artıq ölkədə çoxluq təşkil edən ermənilər torəfindən dəhşətli təqiblərə moruz qaldılar. Ölon öldü, sağ qalanlar da qaçıb Azərbaycana üz tutdular.

Vanya da, ələ Xaçatur da Sovet Məlu-mat Bürosundan normal bir xəbər eşitmə-sələr də, "Azadlıq" radiosunu dinləyir, demək olar ki, hər günün tozo xəbərini eşidirdilər. "Azadlıq" radiosundan Mirzo Xəzar hadisələrin dəhşət miqyasını özünün höycəncəli səsi ilə çatdırırdı: "Ermənilər qızının gözü qarşısında atasını ağca sarıyb diri-diri yandırılar. Bunlarda nə rəhm, nə insanlıq, nə də Allah qorxusu yoxdur".

Vanya hiss edirdi ki, hadisələr çox dəhşətli miqyas alır, hətta elo bu eşitdiyi xəbəri yorğan başına çəkib "fıu" sözü ilə cavablaşmışdı.

Hadisələr zəncirvari reaksiya kimi davam etməkdə idi. İndi də Dağlıq Qarabağ oturmaqda faciəli hadisələr dövrü başlamışdı. Ötraf rayonlar bir-birinin ardınca işğal olunur, qətləmlər törənirdi. Xocalı hadisəsindən sonra isə ümumiyyətlə, vöziyyəti idarəolunmaz hala gəlmişdi.

Vanya inana bilmirdi ki, bir ovuc erməni necə ola bilər ki, bütün Qarabağı zəbt etsin, işğal altına alsın. Axi bu, onların qüvvəsilə mümkün olan iş deyildi.

Deyosən, İvana hər şey aydın olurdu. İşğalçılar dostek əlirdi, özü də açıq-aşkar. İvan gəco-gündüz Vətoni haqqında düşündürdü. Azərbaycanda yanan odlar-əlovlar indilə onun öz canında idi. O, doğulub böyüdüyi Vətoni ilə uzaq Moskva birgə yarırdı.

İvan xeyli düşündükdən sonra Xaçaturla açıq danışmaq qərarına gəldi.

- Xaçə, sənə yaxşı molumdur ki, Azərbaycanada nələr baş verir.

- Hə, molumdur, nə olsun ki?!

- Necə yəni nə olsun. Axi, Azərbaycan bizim Vətonimizdir. Biz orada böyümüşük. Biz burada necə qala bilərik?..

Xaçatur bir qədər rixşənd və bir qədər də qəzəblo İvanı süzüb dilləndi:

- Səno nə daxli var, sən ki, rıssan. Azərbaycanlı deyilsən axı.

- Qardaş, - İvanın "qardaş" sözü lap uşaqlıqdağı somimiyətilə sovləndi - mənmin atamın da, babamın da Vətoni Azərbaycan olub. Elo sənin də. Hardansa, nə

vaxtsa Bakıya gəlmisiniz. O yaşadığımız həyoti bizim babalarımızda bir azərbaycanlıdan mütədirə edib verib.

- Hə, nə olsun ki?.. - Onda-Sovet İttifaqı vardı. İndi hər kəs öz başını yəyindir.

İvan daha Xaçaturun nə deyəcəyini gözləməyib onun sözünü kösdi.

- O olsun ki, mən Azərbaycana gədim.

- Özün bilirson, bax da... Xaçatur daha özünün nifətdəli cizgilərini də gizlətmədi.

Elo homin gün iki dəfə Moskvadan öz istəklərinə uyğun qatara bilet əldədir; biri İrovana, digəri Bakıya.

Xaçaturla axırıcı dialoqdan sonra onun İrovana gədeceyini İvan biləso də, hansı yola, necə gədeceyini soruşmadı. Həlo Bakıya doğru sürət götürən qatardan pəncərəsindən baxıb ucuz-bucaqsız Rusiya çöllərini seyr edəndəso Bakıya tez gətməğın intizarını çəkirdi. İndi onu heç nə Bakı qədər cozb etmirdi.

23 yaşlı İvan Panteleyev bax leytenant palatlarında öz həyotlərində görəndəso ələ bil ki, göydən yeno bil ulduz düşmüşdü. Onu birinci görüb qarşılayan uşağlıq dostu Cəbinin anası Məsmə xala oldu. Hamı heyküllü bir-birino xəbər verdi.

- Bay sən gözəlrim qurban, ay bala, nə gözəl önlək olmusan. - Məsmə xala Vanyanın boyunu qucaqlayıb o üzündən-bu üzündən öpdü. Sonra da hündürdən qışqırdı:

- Ay Lyuba, ay Lyuba, gözün aydın olsun, Vanya gəldi. Bizim balaca Vanya. Gör nə boydadır. Paqonlarına bax, məşallah!..

Bu səsi qonşular eşidib çöle çıxdılar. İvanın anası, eləcə də qonşular növbə ilə İvanın boyunna sarılıb onu öpdülər. Nəhayət, İvan onların əlindən birtəhər qurtarıb anası ilə qol-boyun evə girdi. Və yalnız burda anası ilə öpüşdü.

Lyudmila dedi: - Bax Xaçatur necə oldu?

- Qaldı, - dedi, - nə bilim, Moskvada niçənlisə var. Nə bilim, çoxlu vacib işləri var. Öz nəzəriyyəsi var... xülasə, qaldı Moskvada. Bəs Hovannes omi ilə Nairi xala nə edirlər? Gözümə dəymədlər.

Lyudmila gülgü-güldə dedi:

- Dəba Hovannes və Nairi deyillər. Biri Hafiz, diğəri də Nailə olub.

İvan əvvəl duruxdu. Sonra güldü.

- Hə, başa düşdüm. Qorxurlardan adlarını dəyişiblər?

- Hə, bəs necə?

- Bir günəblər yoxdur, nədon qorxurdular?

- Hə, xəbər yoxdur, ermənilər ələ oyunlardan çıxıblar ki, gəl göröson. - Nə oyunlardan?

- Dəba nə olacaq? Ermənistanada azərbaycanlıların xeylini qırıb, qalanları da yurd-yuvalarından qovublar. Çəçə canlarını güclə qurtarıblar. İndi də Dağlıq Qarabağda qırqın-qıyamat törədirlər. Azərbaycan rayonlarını da bir-birinin ardınca işğal edib, əhəlisini də qovub didərgin salıblar.

Səhər yeməyi üçün stol cavab anası orti-nə torəf döndü:

- Nə bəd xəbərdir yağıdırın? Qoy-məzən uşağ bir özünü gəlsin?

- Hə, hə... Gəl bala, çay içək. Neçə gündür yol gəlirson. Gəco danışsaram. Uzun əhvalatdır. Sən dəmo, bu ermənilərin buyuz-ları içəridə imiş. Çay-çörək qeyyandan sonra atası dedi:

- Hə, de görüm, neylocəyokson.? Yəqin ki, Moskvaya qayıdacaqsan, hə?

12

- Yoox, niyə ki?
- Bəs burda neyloycokson?
- Demirson müharibədir? Gedib vuruşa-
cağam da.

- Nə?
Anası töəcəübündən yerində dondu. Az qaldı ki, dandığı stokanlar salıns.

- Nə danışsın, bala, orda qırqın-qiya-
mötür. Sənin orda nə işin?
- Ay ana, siz, biz, ana-atalarınız bu tor-
pağın, bu xalqın çöyünü yeməmişik? İndi-
yə kimi bir azərbaycanlı bizə özge gözəl
baxıbmı?

Ata da, ana da nə deyəcəklərini bilmə-
dən mat-mat onun üzünə baxırdılar.

- Camaal bir yerdə beş il yaşayanda ora-
ni özünə Vəton bilir, biz bəlkə də, yüz ildir
burda yaşayırıq. Vətonimiz deyil? Bəs on
biz deyil, kim müdafiə etmişdir? Bəs mən
bu dörd-beş il niyə oxumuşam. Cavan-cav-
an uşaqlar gedib qınırlar, biz burda evə girib
gizlənmə? Qonşuların üzünə necə baxarıq,
elə deyil?

Atası dedi:
- Oğlum, bütün bunlar düzdür, doğru
deyirsən, haqlısın. Amma qoy bir az fikir-
ləşək, bəlkə, Vətonimizə xidmət etmək
üçün daha yaxşı bir yol tapdıq.

- Yox, ata, - İvan cavab verdi, - mən beş
ildə ştabda, kabinetlərdə oturub plan qur-
mağı öyrənməmişəm. Mən miəsr döyüş
taktikaları ilə məşğul olmuşam. İndi onları
təbiiq etməyin vaxtı çatıb. Göründü qonşu-
muz Məsmə xala məni görəndə necə sevind-
di?

Anası bu sözlərdən sonra daha heç nə
deməyib mətbəxə getdi. İvan kresloya ya-
yılıb dedi:

- Ata, mən birbaşa cəbhəyə gedəcə-
yəm. İndi yayınmaq, qaçmaq, Vətonimiz
bu ağır vəziyyətə qovub gizlənmək kişi-
likdən deyil.

Ata ilə ana çarəsizcəsinə bir-birlərini
üzünə baxdılar. Mixail Panteleyev arvad-
nın üzündəki həyəcana görə çiyinlərini
çəkdi: Yəni mən neyloyə bilərəm? - Amma
sözünə davam elədi:

- O yan-bu yan eləmək qərib gedər, bir
döş heç üzünü görmərik.

İvan gecəni heç də rahat yatmadı. Ana-
sının yarvanışı nəzarəti gözünün qaбаğın-
dan çəkilmirdi. Onun kədərli baxışları İva-
nın iştirak edəcəyi döyüş yerlərinə - xəyal-
ının həsrətinə mane olurdu. Hansı möv-
qeyi düşünürdüsə, anasının iştirak baxış-
ları elə orada gözələrinin önündə canlanır,
elə bil ki, əllərini uzatmaq onu tutub sax-
lamaq istəyirdi. İvanın özünün sualı da do-
ğuldu düşüncəsində: "Bəlkə, getmə-
yim?" Ancaq həmin andaca düşüncələrini
tərəddüdlərdən, ziddiyyətlərdən təmizlə-
yir, yad həmlələri qovub uzlaşdırırdı.
İvan yarıxulu da olsa gülmüsündü: "Bəlkə
elə bu, döyüşün başlanğıcıdır, bəlkə, elə
bu döyüşdə qalib gəlməliyəm mən əvvəl-
cə. Əgər bu döyüşdə qalib çıxməsam, on-
da məğlubiyyət bəri başdan mənim alnıma
yazılıb.

Sonra yuxu onu necə tutubsa heç özü-
nün də xəbəri olmayıb. Səhər lap erkən
oyandı. Anasının hazırladığı süfrədə bir ti-
kə kəsdə, çay içdi. Demək olar ki, bütün
süfrə boyu nə atarsın, nə anasının gözəlri-
nə baxmadı. Elə bil ki, ilmişmədən, fikrini
deyişməkdən qorxurdu. Gecəki döyüş mə-
sələsi təzədən xəyalına gəldi. Qəlbində
heç bir tərəddüdə yer yox idi. Artıq fikrini
qotulmuşdu.

...Komissarlıqda onu bir qədər fəhəli
nəzarətlərlə süzdülər. Təqdim etdiyi sənə-
lərdə baxdılar. Rus dilində yazılmış tərcü-
-

MEDALYON

meçyi-halını oxudular. Bundan sonra komis-
sarlıq işçilərinin şübhələri töəcəüb əvəz
elədi. Onlara qoribə gəlirdi ki, rusların er-
manilərə kömək etdiyi bir zamanda bu əs-
lən rus olan cavan zabıt Moskvadakı rahat
xidmət yerinə buraxıb döyüş üçün - Azər-
baycanı müdafiə üçün Qarabağa getmək ist-
əyirdi.

Harbi komissar baş qaragahla, general
Səlimbəyli ilə danışırdı. Onun haqqında əf-
raflı məlumat verdi. Telefonda hərbi kom-
missarın dediyi axırıncı sözü İvan özü də
eşitdi: "Bəli, bəli, əsl vətənpərvərlik, hərbi
mərdliyi elə budur. Düz deyirsiniz, cənab
general". Görünür, bu sözləri general
Səlimbəyli demişdi və hərbi komissar da
təkrar edirdi.

...Baş qaragahda İvanı çox ləngitmədi-
lər.

General Səlimbəyli elə ayaq üstəyə
onunla görüşüb stolunun üstündəki çubuğu
götürdü və divardan asılmış xəritəyə yaxın-
laşdı:

- Cavan oğlan, bax burda qədim Ağdam-
dır, bu da onun ətrafındakı kəndlər. Həmişin-
də da yolu bax, bu qədim Xaçtəpənin
ətrafındadır. Bura bütün ətrafın qapısı,
necə deyirlər, açarıdır. Ermanilər neçə
müddətdir əlləşirlər buranı ala bilmirlər.
Əgər və zabitlərimiz qəhrəmancasına, fo-
dakarcasına qoruyurlar və Vətonimizə. Və-
ziyyət keyfi gərginləşib. Bu gün axşam
mütləq onlara canlı qüvvə və sursat çatdır-
malıyıq. Elə sənin yerində. Gecə ilə sursat
dolu maşın və bir tağımla ermanilərin ara-
sında keçib özünüzdə ora çatdırmalıyıq.
Ətraf kol-kosluq, məşəllikdir. Yəni daha yax-
şı bələdəli olacaq. Mütləq gecə orada olma-
lıdır. Öyrəndiyimizə görə, ermanilər gecə
həlləddici hücum hazırlayırlar. Səhər səhər
yəqin ki, hücum başlanacaq. Sən ora gəcə
çatıb möhkəm müdafiə dairəsi yaratmalı-
san. Bu sənin ilk qəhrəmanlığın olacaq.
Yaxşı yol, əgər olsun!..

İvan general Səlimbəyliyə diqqətlə din-
ləyirdi. Onun cəbhə bölgəsinə zəng vurub
polkovnik Çalilova dediklərini də yaddaşına
həkk elədi: "Cavan bir zabiti hüzurunu-
za göndərirəm; dansdığımız kimi, bir tağı-
m əsgər və keyli sursatla... Xaçtəpə
məsələsinə unutmula. Onunla elə gecə ikon hə-
min tepədə yerləşməliyirdi".

Bu sözlər aydın döyüş tapşırığı idi. İndi
İvan xəyalında həmin ərazinin planını qu-
rur, müdafiə xətti yaradırdı.

General Səlimbəyli İvanın qolundan tu-
tub qapıya tərəf gəldi. Qapının ağzında
onun əlini sıxdı. İvan sanki canında bir isti-
lik duydu. Generalın olından keçib onun
varlığına yayılan hərətə sifətində də özünü
göstərdi; İvan pörtmüşdü. Birco bunu de-
yə bildi: "Azərbaycana xidmət ediorəm".
General bu qürurlu gəncin qansız görkə-
mədən özünü xidmətə başladığı illəri yada
saldı və elə özü də qürurlu baxışlarla İvanı
qapıdan çıxarıncan süzdü.

İvan müvafiq əraziyə elə gəcə çatdı.
Bələdəli onu düz götürmüşdü. Burada da pol-
kovnik Çalilovun göndərdiyi köşiyatçı
onu qarşılayıb düşmən mövqeyi haqqında
məlumat verdi.

...Qalan qısa məsafəni əsgərlər piyada
qaldılar. İvan dostunun heç bir üzünü
gözdən qoymurdu. Hər halda Ay işığında
əsgərlərin inamli hərəkəti onu çox sevindir-
irdi.

İvan ərazini diqqətlə nəzərdən keçirdi.
İndi kimin harada, necə yerləşdirəcəyini
doğulduqçular, ətrafı yoxlayırdı. Nəhayət,
sonuncu tapşırqlarını verdi. Hər kos öz ye-
rini tutmalı, düşmənin hərəkətini izləməli-
ridi. Hom da bir-birini də nəzərdən qaçır-
mayın, - dedi. Sonra bir az yavaş səsle - iş-
dir biri yararlansa, nəso hədisə olsa, yaxın-
dakı digəri onu əvəz etməlidir.

Tağımlı göstərilən mövqələrdə yerləşib
səhərin açılmasını gözləyirdi.

Elə bil ki, gənc ləngiyir, gecə ilə çıxıb
getməyi gecikirdi. Nəhayət, İvan gördü ki,
düşmən mövqələrindən hərəkət başladı.

İvan həmya "Hazır ol!" işarəsini verib
gözləməyi tapşırdı. Atış açmaqda tolosun
əsgərə: - qoy lap yaxına gəlsinlər, - dedi.
Düşmənin təpəyə dırmaşdığı görünürdü,
ancaq təmkinini pozmurdu. İvanın tağımlı-
nın möhkəm tutduğundan, görünür, ermanilə-
rin xəbəri yox idi. Onlar birdən - "Ura!" de-
yə dəstə ilə irəli yürüdülər. Və elə o dəqi-
qə yuxarıdan sıldırğı yayımlı atışları açıldı.
Və ermanilərin qabaq dəstəsi biçildi. İyir-
miyə qədər düşmən yerə sarılıb qaldı. Bu-
nu görən arxadakılar söyüş söyə-söyə yero
yadırlar. Ermanı zabiti qışqırdı:

- Deməli, gecə kömək alıblar, biz də ar-
xayın yətməmişik, - sonra əlini qabağa uzadıb
çığırdı: - İrolı, özü də atəş aç-aça! Güllüyə
heyifimiz gəlməsin!

Öz növbəsində İvan da əsgərlərini dö-
yüş üçün ruhlandırmaq məqsədi ilə inamla
hər kəsin əsidi biləcəyi qədər dedi:

- Bax, bəlo, indi növbəti hücumu gözlə-
yirik.

Ermanı zabiti di də boğaza qoymurdu.
Tez-tez əmlər verir, hər tərəfdən topni
əhatəyə alıb, irəli yeriməyi tələb edirdi.

Ermanı zabitinin sösi elə bil ki, İvana
üzəq keçmişdən tanış bir nida kimi gəlirdi.
Bu sösdəki tanışlıq hissəni az qala İvanı çaş-
dırıraqdı. Amma bu barədə düşünməyə
vaxt yox idi. Düşmənin qüvvələri sayca üs-
tündü və mütləq topni almaq iddiasında id-
dilər.

İvan heç nəyi nəzərdən qaçırmdı. Mü-
dafiəni dəqiq təşkil edir, ermanilərin irəli-
ləməsinə baxmayaraq, demək olar ki, o,
hələlik itki verməmişdi. Əvəzində isə to-
pəboyu nə qədər ermanı cəsədi yerdə sarılı-
balmışdı. Bələliklə, sən gərginlik anları
çatmaqda idi. İki qüvvə elə bu andaca üz-
üzə gəldi. Ermanı zabitinin rus dilindəki
hökmlü sösi lap yaxında idi.

- Silahlarınızı atın yero, təslim olun. Siz
hər tərəfdən mühasirəsiniz.

Birdən İvan Panteleyev lap yaxınlaşdı
olan ermanı zabitinin hissəni sifəti görəndə.
Bu, Xaçatur idi. Onunla birgə Moskvada
akademiya oxuyan, Bakıda uşaqlığı birgə
keçən Xaçatur. Bəli, bu, o, idi - Xaçatur idi,
onun uşaqlıq dostu. İvan hər şeyi unudub
ayağa qalxdı. Üzündə bir sevinc vardı:

- Xaçatur, bu sənsən?

Elə hissələr var ki, hər cür tohtlukoyə üs-
tün gəlir. Bu hissələr insanın varlığına hakim
olanda o nömkə yaxınlıqda ki ölmüş, hətta
bütün dünyanı unudur. İvan irəli yerdi.
Doğrudur, Xaçatur özü də bir qədər töəcə-
cəbli nəzərlərlə onu süzdürdü. Amma ayaq-
aşkar görünürdü ki, o, heç də səvinmir.

Xaçatur Qriqorun üstünə yeriyən İvan-
ın hərəkətini qəzəbqarışqı bir töəcəblə
izləyirdi. Bir an o edəcəyini kəsdiro bil-
mədi. Amma xəyalında canlanan xatirələr
do özündən qovub uzlaşdırmaq mümkün
deyildi.

İki komandirin ayaq üstə-üzə dayan-
ması hər iki tərəfin əsgərlərinin də töəcə-
blinə sərbəh olmuşdu. Bayağıdan yağış kimi
yağan güllülər ində ara vermişdi. Nəso qey-
ri-adi bir sükut topni bürümüşdü.

İki bir-birə yaxınlaşan dostun birinin
üzündə sevinc, qolları açq, qarşısında kimi
qaçmaq üçün yeriyir, digəri qəzəbdən
boğulurdu. Axır ki, Xaçatur hündürdən
səydu və süyüşünü bitirən kimi yan tərəfə
təpürüb avtomatını qaldırdı. Heç birco an
da keçmədi ki, avtomatdan uçan güllülər
İvanın bədonini deşik-deşik etdi.

İvan bədonca cüssəli cavan idi. Harmo-
nik, sağlam görkəmi vardı. Hündür boyu,
özəmətli görkəmi ilə hər kəsin diqqətini
çəkər, aydın gözlləri ilə otfrafa elə bil işıq sa-
lırdı. Deyosun, həlo şüru özündə idi. Ona
gəro də özünü ayaq üstə saxlamağa çalışır-
dı.

Güllülər onun iradəsindən güclü idi.
İvanın bədoni sustaldı. Kökdən qopmuş
ağac kimi yerə sərildi. Düz Xaçaturun
ayaqlarının ucaına. Amma həlo də açıq olan
gözlləri ilə Xaçaturu görür, onun necə ol-
mayına baxan ifratlı baxışlarını süzdürdü.
Deyosun, sonuncu həyət iştiraklı ilə onun
düşüncəsi qoribə mənzərlər götürürdü.

Xaçatur onun gözllərində öz simasını
yavaş-yavaş dəyişirək, nəhəng bir tsəbağa
yə çevrildi. Amma tsəbağın başı zəhorli
gürzə başı idi. O baş qimindən çıxıraq, heç
uzanırdı, uzandıraq İvana tərəf sürünürdü.
Sürünə-sürünə gəlib dostunun boğazına do-
laşdı. İvan bu təməsdən iyrendi, çimçışdı.
Boğazından gürzənin başını aralamaq istə-
di, bacarmadı. Zəhorli dişləri artıq onun bo-
ğazına sancılmışdı.

Gözllərinin işığı yavaş-yavaş söndürdü...
İşığı, əlovu sönməkdə olan o gözllərdən
dostunun xəyanətlərlə dolu, çirkəl üroyino
üstüncül nifət ocağı sancıldı...

Dostum Mixail səhəbtini bitirdi. Sonra
olındəki medalı yənimə monim gözllərini qə-
bağına tutub kiçik düyməni sıxdı. Medalıyo-
nun bir üzündə ayaqlar şəkli göstərib dedi:

- Bu, İvan Panteleyev şəkildir, - dedi,
sonra da əlavə elədi: - İvan özü boyda bir
işiq idi.

Mən də diqqətlə baxdım. Şəkildən boy-
lanın gənc sanki nə isə deyirdi.

Sonra dostum Mişə medalıyonun o biri
üzünü çevirdi:

- Bu da Xaçaturun şəkildir.
Demək İvan dostunun şəklini də medal-
yonda özü ilə gözdirirmiş.

Mən həyatın əmansızlığına, insanların
hiyləgörlüyünə, qəddarlığına acı-acı təəssü-
sünləndim. Amma birdən mənə elə gəldi
ki, İvanın öz şəkli ilə nöyi demək istədiyini
anlamışam: "Hiyləgər insanların dostlu-
ğuna inanmayın".

Ho, deyosun, İvan medalıyonunda bizə
yadıraq qəyimsiz şəkli ilə elə bunu demək ist-
əyirdi.